

УДК 332.01

Ю. М. Сапачук,
аспірант кафедри економічної теорії,
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

ЕКОНОМІЧНИЙ МАТЕРІАЛІЗМ ТА ФІЛОСОФІЯ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Висвітлено основні протиріччя сучасного постіндустріального суспільства. Криза постхристиянського світогляду девальвує моральний капітал суспільства, що неминуче спричинить кризу і в економічному житті.

The basic contradictions of a modern postindustrial society are shined. The crisis of the Postchristian outlook will entail devaluation of the moral capital of a society that will inevitably entail crisis in the economic life.

Ключові слова: філософія господарювання, постіндустріальне суспільство, економікс, християнство, моральний капітал.

Key words: economy philosophy, postindustrial society, economics, Christianity, moral capital.

Сучасна ринкова економіка є дуже складною та високоорганізованою структурою, причиною цього, як ми знаємо із курсу економічної теорії, є безперервний розвиток продуктивних сил під впливом НТП, що спричиняє зміну та ускладнення виробничих відносин. Якщо йти за "економіксом", то виходить що людство безперервно еволюціонує, тобто сучасна західна економічна думка ставить знак тотожності між розвитком продуктивних сил (матеріально-технічною базою суспільства) та самим суспільством як таким, інакше кажучи, основним критерієм розвинутості та цивілізованості є наявність та подальший розвиток науково-технічного потенціалу суспільства, і ця теза беззастережно сприймається як аксіома. Апологети сучасного постіндустріального суспільства аргументують це так званими тенденціями до соціалізації, гуманізації сучасної суспільно-економічної формації, маючи на увазі значну кількість соціальних програм, високий рівень сучасної медицини, бурхливий розвиток сфери послуг, що займає все більшу долю в структурі ВВП, інакше кажучи, високий рівень матеріального достатку як такого в країнах Японії, США та Західної Європи. Але чи так це є насправді? Якщо уважніше придивитись та проаналізувати, то можна побачити зовсім іншу картину життя, де чітко видно справжню кризу західного суспільства і, якщо раніше на перших етапах розвитку були лишень її перші симптоми, то 20-те сторіччя, особливо останні десятиріччя,

все чіткіше демонструють нам глибокі суперечності сучасної цивілізації. Насправді саме НТП слугує тим каталізатором моральної кризи, в котрій знаходиться сучасна постіндустріальна формація. Тобто постає питання, а чи доросло суспільство до того рівня технологій (в морально-етичній площині), котрим воно володіє, чи, можливо, є інші фактори, що вкорінені в самій людині, її природі, світогляді, психології, котрі, інколи, на жаль, нестримно оволодівають людиною, актуалізуючи в ній темну сторону та спонукають використовувати всі досягнення прогресу собі ж на шкоду.

Людство протягом всієї своєї історії знаходиться в стані безперервних воєн, в Новий (просвітнений) і в Новітній (гуманний) час їх кількість зовсім не зменшилась, навіть навпаки, під впливом НТП війни 20-го сторіччя набули масовий характер із жахливими наслідками та десятками мільонів жертв, а військові операції останніх років, що проводяться США та НАТО, взагалі для західних "стратегів" носять характер захоплюючої комп'ютерної гри. Сучасна Європа соромливо не хоче пам'ятати існування "третього рейху" нацистської Німеччини, створеного на етнічній основі однієї із найосвіченіших націй 19 та 20 ст., спадкоємиці німецької класичної філософії, котра також внесла величезний внесок в світову скарбницю класичної музики та літератури. Та все ж, не дивлячись на всю освіченість, саме Німеччина, володіючи передо-

вими технологіями того часу та забезпечивши повну зайнятість військовими замовленнями на виробництво зброї, запалила криваве багаття Другої світової війни, до того небаченого масштабу, полум'я котрого спалило десятки мільйонів жертв, знову ж таки завдяки передовим військовим технологіям. У даному контексті абстрагуючись від політичних мотивів, доцільно підкреслити той факт, що цивілізованість, освіченість, економічна розвинутість зовсім не є гарантіями збереження високої правової культури та моральності. Окрім Німеччини епідемія фашизму в 20 ст. вразила також Італію, Іспанію, Португалію.

Можливо, не випадково, що в 16 ст. саме Німеччина дала перший імпульс церковної реформації та зробила рішучий крок у звільненні людини з т.зв. "церковного полону". Не вдаючись зараз у нюанси богослів'я, нам слід з'ясувати інше питання: чи є людина самодостатньою після втечі із "церковної огорожі" середніх віків щось, без чого сучасна історія нагадує абсурд, пародію та часто-густо трагедію? Це аж ніяк не пусте філософствування, адже приводом до цих роздумів є морально-етична криза споживачього ставлення людини до життя та до самого себе, коли нестримне прагнення щодо придбання все нових і нових товарів та послуг витісняє на периферію свідомості основні сенсові моральні орієнтири, саме ті, котрі є підґрунтям для нормального розвитку особистості та суспільства — мораль, сором, страх Божий. Насилля, розпушта низки шоу-програм, котрі виллюються з екранів ТБ є основним змістом сучасної мас-культури та флагманом індустрії розваг, що приносять значний прибуток виробникам даного "культурного" продукту, призводять до морального спустошення, руйнування віковичних моральних підвалин. Такі категорії, як Божі Заповіді, сім'я, народ, Батьківщина, обов'язок, стають анахронізмами та відходять на периферію свідомості, наслідком чого є демографічна криза, наркоманія, алкоголізм, аборти, комп'ютерна залежність, ігроманія. В цьому сенсі вкрай показовою є знаменита цитата Жака Аталі (він був на початку 90-х років минулого сторіччя президентом Всесвітнього банку), котрий сказав, що суспільство майбутнього — це суспільство номадів (кочовиків), тобто людей, котрі не пов'язані між собою ані сімейними, ані релігійними, ані професійними зв'язками, але, як і гроші, вільно рухаються туди, де це вигідніше, як і маючи жодних прив'язаностей.

Інститут Еспіна та відомий американський журнал ділових кіл "Форчун" провели в кінці липня 2003 р. конференцію, на котру були запрошені 225 бізнесменів, бізнес-леді, вчених, державних чиновників та інших відомих людей із різних куточків світу. Конференція провела мозковий штурм за єдиною проблематикою: світ стає кращим чи гіршим? Більшість учасників прийшли до діалектичного висновку — "Світ стає і кращим, і гіршим" [1, с. 66]. Але все ж деякі американські учасники наполягали на тому, що "технологія може вилікувати світ від усіх недугів" [1, с. 68]. В цьому контексті дуже доцільно згадати висловлювання лідера московської школи філософії господарювання Ю.М. Осіпова, котрий не перестає попереджати про небезпеку переоцінки людиною своєї

господарських можливостей: "Людина не тільки відчула себе центром світу, хоча ще і не його творцем, але при цьому приміряла на себе цілком божеську подобу — чи не Бог вона, насправді, Бог тут, на Землі, серед природи, в цивілізованій надприроді"? [7, с. 21]. Іншими словами, могутній науково-технічний прорив останніх десятиріч дуже сильно відобразився на світогляді людини, адже породжена цим ілюзія певної могутності — за Осіповим, "деміургічна" [8, с. 29], — на жаль, дуже сильно відобразилась на здатності критичного ставлення людини до себе та до результатів своєї праці, а в кінцевому підсумку це може зіграти злий жарт. Сумний досвід Чорнобиля показує, що віра в прогрес не повинна бути сліпою та всепоглинаючою.

Для повноти аналізу сьогодиншнього динамічного та складно організованого життя потрібен глибший та більш осмислений підхід аніж той, емпірично-утилітарний, котрий пропонує західний "економік". Для виділення всіх закономірностей розвитку економіки та суспільства необхідно оцінювати повноту подій, що відбуваються, за допомогою формаційного, цивілізаційного, філософсько-культурологічного, історикологічного, інституційного підходів. Саме такий багатомірний осмислений підхід до господарської діяльності пропонує філософія господарювання. Методи, що нею пропонуються дозволяють розробляти стратегію та тактику довгострокових цілей економічної політики.

Саме такий, більш тонкий та багатомірний підхід вкрай необхідний задля адекватного сприйняття дійсності, що нас оточує. Прогрес сам по собі зовсім не є злом та не несе в собі негативного заряду, адже нам чудово відомо про варварські звичаї із людськими жертвопринесеннями, що мають місце в деяких народів, що знаходяться на первіснообщинній стадії розвитку. Іншими словами, слід виділити таке поняття, як "моральний капітал" суспільства, саме він є основним та головним змістом національного багатства. Без нього нівелюються всі досягнення прогресу та й самі устої ринкової системи господарювання. Наприклад, права людини на сьогодні є фундаментальною категорією, вони чітко зафіксовані в ООН, але захист прав особистості, та й взагалі розуміння щодо глибини та унікальності людської особистості яке характерне для європейської свідомості не є наслідком прогресу, як це багатьом зараз видається. Аж ніяк не Середньовіччя та Ренесанс розкрили повноту людської природи та її особистості, скоріше навпаки, вони були вирвані із контексту християнської традиції й подальший історичний розвиток показав всю наївність ренесансних гуманістів. Саме в християнській культурі цінність людини непорушна та об'єктивна. Один із найголовніших християнських догматів — Боговтілення — свідчить про найвищу цінність людської природи, котра була повністю сприйнятою в Ісусі Христі та включеною в життя Трійного Бога. Не можна заперечувати: і в сучасній гуманістичній думці існує розуміння того, що людина постійно знаходиться перед вибором між поганим та гарним вчинком. Однак різниця між секулярним гуманізмом та релігійною традицією торкається вирішення питання про

те, що вважати авторитетом у визначенні добра та зла. Чомусь у сучасному західному мисленні ще із часів Жан-Жака Руссо стійко вкоренилось уявлення про те, що достатньо забезпечити свободу та наділити правами особистість — і вона саме неминуче вибере добро та корисне та себе. Тому ніякі зовнішні авторитети не повинні їй вказувати, що є добром, а що — злом. Людина сама визначає моральні норми поведінки — це називається її моральною автономією. І така автономія може бути обмеженою тільки автономією іншої людини. В цій ідеології відсутнє поняття гріха, а є плюралізм думок, тобто людина може обирати будь-який варіант поведінки, але за однієї умови: її поведінка не повинна обмежувати свободу іншої людини. Сумний наслідок такого антропоцентричного підходу полягає в тому, що сьогодні в багатьох країнах вибудовується суспільна система, котра є лояльною до гріха та відстороняється від завдання сприяти моральному вдосконаленню особистості. Суспільство, в тому числі й наше, стикається із цинічною підміною. Допустимість аморальності виправдовується вченням про гідність людини, котре, як було сказано вище, має релігійне коріння.

На прикладі геніальних творів італійських митців епохи Відродження, видно всю глибину трагедії боговідірваності людини, особливо тонко це показано на картинах Мікеланджело в Сікстині [8, с. 107]. Саме християнство із його чіткою ідеальною системою трансцендентних моральних цінностей сформувало та визначило чітку грань між добром та злом. Подолавши вузькоетнічну старозаповітну обмеженість діалектикою розвитку, християнство десятма заповідями загнуждало античний розбещений світ, вкоренивши в ньому глибокі моральні підвалини та визначило проблему свободи людини як одну із фундаментальних — "Пізнайте Істину та Істина зробить вас вільними" [8, с. 32]. Отже, є всі підстави стверджувати, що саме християнське коріння Європи створило її моральний капітал, котрий і дозволив втілити ті правові рамки, що також частково йдуть із античності, існування котрих і робить можливим нормальний процес господарювання. Саме християнська церква як найважливіший соціальний інститут була стрижневою основою суспільства, вкорінюючи в ньому непорушні моральні принципи та цементуючи сімейний уклад, найбільшою мірою відобразила свою повноту у формі православної цивілізації, залишки якої в нас іще збереглися після 70-літньої перерви у вигляді трьох найважливі-

ших церковних свят, що є одночасно і державними.

Торкаючись осмисленої економічної політики, що формується на принципах філософії господарювання, слід більш детально торкнутись інституційного підходу. Адже славнозвісна ліберальна система цінностей, що апіорі сприймається як данність, насправді зовсім не безвекторна. Аналізуючи всі кризові явища та суперечності сучасного постіндустріального суспільства, можна з усією науковою неупередженістю констатувати, що спрощений утилітарний, технократичний, кількісний підхід, котрий рекомендують сучасні апологети "економіксу", веде ні до чого іншого, крім провалу ринку в довгостроковій перспективі за оманливих короткострокових преференцій. Саме церква як найважливіший інститут із 2000-літньою історією повинна стати активним суб'єктом суспільного життя та впливати на економічну політику через осмислену філософію господарювання, перешкоджаючи дифузії моральних принципів, котра нині відбувається. Діалектика історії чітко засвідчує, що не слід спокушатись, постіндустріальна цивілізація не замінить православної, зникнення морального капіталу, що неминуче відбувається поза контекстом православної традиції повністю нівелює всі досягнення прогресу.

Література:

1. Fortune. — 2003. — № 27.
 2. Осипов Ю.М. Десятый / Ю.М. Осипов // Философия хозяйства. — 2008. — № 1 (55). — С. 9—10.
 3. Базилевич В.Д. С.Булгаков. Розмисли. Творча спадщина у контексті ХХІ століття / За ред. В. Д. Базилевича. — К.: Знання, 2006. — 903 с.
 4. Назаров И.В. Свобода против закона: цивилизация на весах Спасения: монография / И. В. Назаров. — К.: Изд. ПАРАПАН, 2008. — 224 с.
 5. Осипов Ю.М. Политическая экономия / Ю.М. Осипов // Философия хозяйства. — 2003. — № 3 (27). — С. 227—228.
 6. Булгаков С.Н. Основные проблемы Теории прогресса / С.Н. Булгаков // Философия хозяйства. — М., 1990. — 412 с. — С. 261—310.
 7. Философия хозяйства. Альманах Центра общественных наук экономического факультета МГУ им. М.В. Ломоносова. — 2005. — №4—5. — 416 с.
 8. Осипов Ю.М. Эпоха Постмодерна: в трех частях / Ю.М. Осипов. — М.: ТЕИС, 2004. — 336 с.
- Стаття надійшла до редакції 14.09.2010 р.*

ПЕРЕДПЛАТА

ВИДАННЯ МОЖНА ПЕРЕДПЛАТИТИ З БУДЬ-ЯКОГО МІСЯЦЯ!

— ЧЕРЕЗ РЕДАКЦІЮ (ТЕЛ. 458-10-73);

— ЧЕРЕЗ ДП "ПРЕСА"
(У КАТАЛОЗІ ВИДАНЬ УКРАЇНИ);

— ЧЕРЕЗ ПЕРЕДПЛАТНІ АГЕНТСТВА: "САММІТ", "ІДЕЯ", "БЛЩ ІНФОРМ", "KSS", "МЕРКУРІЙ", "ПРЕСЦЕНТР", "ВСЕУКРАЇНСЬКА ПЕРЕДПЛАТНА АГЕНЦІЯ", "ФЛОРА", "ПЕРІОДИКА", "КОБЗАР", "ДІАДА", "ДОНБАС ДЕ-ЮРЕ", "ДІЛОВА ПРЕСА", "ФАКТОР"